

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Кафедра політичної соціології



Робоча програма навчальної дисципліни

Критичний аналіз сучасного суспільства

(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти ___бакалаврський_____

галузь знань ___05 Соціальні та поведінкові науки_____

(шифр і назва)

спеціальність _____

(шифр і назва)

вид дисципліни _____ за вибором _____

(обов’язкова / за вибором)

факультет _ Міжфакультетська дисципліна _____

2023 / 2024 навчальний рік

Програму обговорено та рекомендовано до затвердження Вченою радою соціологічного факультету

“28” червня 2023 року, протокол № 6

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: Литовченко Артем Дмитрович, к.соц.н., доцент кафедри політичної соціології; Бойко Дмитро Миколайович, к.соц.н., старший викладач кафедри політичної соціології; Нехаєнко Оксана Василівна, магістр соціології, старший викладач кафедри політичної соціології.

Програму схвалено на засіданні кафедри політичної соціології
Протокол від “23” червня 2023 року №11

в.о. завідувача кафедри

В'ячеслав НІКУЛІН

Програму погоджено науково-методичною комісією соціологічного факультету
Протокол від “26” червня 2023 року №9

Голова науково-методичної комісії

Юлія СОРОКА

Програму вивчення міжфакультетської навчальної дисципліни “Критичний аналіз сучасного суспільства” складено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. **Метою** курсу є надання слухачам уявлення про наукові засади критичного ставлення до сучасного суспільства та методи раціонально-критичного аналізу суспільних взаємодій

1.2. Основними **завданнями** вивчення дисципліни є:

- Надати системну уяву про механізми та завдання критики
- Визначити роль, місце та межі ефективності наукового пізнання соціальної дійсності . Позначити місце критичного мислення в структурі засобів освоєння соціального світу.
- Стимулювати критичне осмислення соціальних процесів й моделей соціальної взаємодії.
- Навчити студентів користуватися критичним мисленням для вирішення масштабних гносеологічних завдань

• 1.3. Кількість кредитів для денної форми навчання – 3, для заочної форми навчання - 3.

• 1.4 Загальна кількість часів – 90

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
За вибором	
Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Рік підготовки	
2-й, 3-й	2-й, 3-й
Семестр	
4-й, 6-й	4-й, 6-й
Лекції	
28 год.	8 год.
Практичні, семінарські заняття	
0 год.	0 год.
Лабораторні заняття	
0 год.	0 год.
Самостійна робота	
62 год.	82 год.
Індивідуальні завдання	
-	

1.6. Заплановані результати навчання

Навчальна дисципліна забезпечує розвиток наступних **компетентностей**:

ЗК 1 Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу

ЗК 2 Логічність та послідовність мислення

ЗК 3 Креативність, здатність до системного мислення

ЗК 4 Здатність до критики й самокритики, толерантність

ЗК 9 Вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми

ЗК 10 Базові наукові знання з гуманітарних дисциплін, що сприяють розвитку загальної культури, естетичних та громадянських цінностей, та умінь їх використовувати в професійній і соціальній діяльності.

Навчальну дисципліну спрямовано на досягнення таких результатів навчання:

ПРН 22 Здійснювати пошук, аналіз і синтез інформації з різних джерел для розв’язування завдань спеціальності, відтворювати факти (дати, події, принципи й закономірності суспільного

розвитку), встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями, явищами, робити висновки, аргументувати свої думки.

Згідно з вимогами ОПП студенти мають досягти таких результатів навчання: **знати:**

- роль критики у розвитку соціологічного знання;
- особливості критичного підходу в науковому пізнанні суспільства;
- вплив соціальних структур на закріплення експлуатаційних шаблонів та схем відчуження;
- сучасні тенденції та перспективи соціальної критики;
- значущість явної та латентної ідейно-політичної ангажованості соціального знання;

вміти:

- застосовувати принципи критичного підходу до аналізу сучасного суспільства;
- визначати сильні та слабкі сторони критичних концепцій;
- визначати можливий ступінь апологетичного та критичного характеру соціальних теорій;
- розрізняти наукову та антинаукову критику;
- виділяти ціннісно-ангажовані елементи в наукових теоріях суспільства.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Тема 1. Вступ. Експлуатація: сутність та форми

Загальнонаукові, філософські та соціологічні засади критичного пізнання соціального світу. Уявлення про ідейну навантаженість будь-якої соціальної теорії. Неупередженість, нейтральність, байдужість, відповідальність та специфіка соціологічної об'єктивності. Відповідальність вченого за оцінку об'єкту, що вивчається, нерозривність суб'єкту та об'єкту соціального пізнання. Критика без пропозицій та «гебельсівські» мотиви її заперечення. Заперечення «зовнішнього» характеру соціальної реальності щодо дослідника. Суспільство як «не-природній» феномен. Проблематика центрального питання: замість «Як можливе суспільство?» - «Чи повинне суспільство бути таким?». Критика як метод пізнання. Експлуатація як центральна категорія марксистського аналізу та критичної парадигми. Кордони застосування поняття. Артефакти розширення поняттєвого поля експлуатації. Трудова та позатрудова експлуатація. Експлуатація як привласнення та як використання. Експлуатація на мікро- та макрорівнях. Психологічно-емоційні аспекти експлуатації. Експлуатація у виробництві та сфері послуг. Специфічні форми трудової експлуатації: рабство, проституція. Експлуатації у сім'ї. Політична експлуатація за різних режимів та устроїв.

Тема 2. Соціальні нерівності

Суспільство, як система, що її змінюють. Межі та парадокси соціологічної об'єктивності. Уявлення про неминучість політично-ідеологічного ефекту та тенденційних будь-яких соціологічних висновків. Нерівність як наукове поняття та його ідеологічний ефект. Концепції нерівності: апологетичні та критичні. Соціал-дарвінізм проти марксизму; фашизм проти комунізму; лібералізм проти соціалізму. Системи нерівностей та структури панування. Соціальний порядок та легітимація нерівностей. Повсякденність та габітуалізація нерівності. Нерівність статусу та нерівність доступу. Економічна нерівність: трудові та майнові аспекти. Расова, етнонаціональна та релігійна нерівність. Освітня нерівність. Глобальні нерівності. Політична нерівність. «Нові» нерівності: гендерна нерівність, цифрова нерівність. Стили життя.

Тема 3. Відчуження: природа та вплив

Затьмарення (божевілля) розуму: критика раціональності. Ідеологія Просвітництва та феномен відчуження. Франкфуртська школа соціальних наук та її вклад у вивчення відчуження. Психологічне відчуження, культурне відчуження, економічне (виробниче) відчуження, політичне відчуження, загальносоціальне відчуження. Розщеплення особистості та атомізація суспільства: замкнене коло відчуження. Радикалізм проти відчуження: соціальний протест проти реконструкції соціуму. Індивідуалізація ціннісних пріоритетів як фактор відчуження. Експлуатація, нерівність, панування як фундаментальні витoki відчуження.

Тема 4. Споживання. Споживацтво. Суспільство споживацтва.

Індустріальна призма критичного аналізу та категорія споживання як її центральний елемент. Діалектика виробництва і споживання. Споживання та споживацтво. Демонстративне

споживання. Суспільство споживання: концепція та реальність. Гегемонія та ідеологія. Дискурси. Комплекси та компенсації соціального масштабу. Аффлюєнція. Фетишизація. Маркетизація поза ринкових сфер як тенденція суспільства споживацтва. Речі, уречевлення та споживацтво. Антиспоживацькі тактики та їхня фіктивність: від артхаусу до анти-кафе.

Тема 5. Масова культура як простір експлуатації та відчуження

Поняття масової культури, її сутність, виникнення та розвиток. Виробництво маскульту. Масова культура та технічний прогрес. Експлуатаційна природа маскульту: типізація, стандартизація, конвеєр, індустрія. Ціннісні дилеми маскульту: від зрозумілості до примітивізму, від доступності до штампування. Маскульт і стигматизація. Політкоректність як форма відчуженої критики масової культури. Експлуатація автора та експлуатація аудиторії у масовій культурі. Відчуження від творчості та інтерпретативного труда: глибинні ефекти маскульту. Масова культура як виробництво і транслювання стереотипів. Масова культура як ідеологія: штампування основних понять..

Тема 6. Політика. Війна. Тероризм

Критичний аналіз політики як професійної сфери та «повсякденності дилетанта». Політичні ідеології як об'єкт критики. Політизація соціального та маркетизація політичного як об'єкти критики. Критика понять: «свобода», «демократія», «тоталітаризм», «легітимність», «справедливість», «стратифікація», «культура», «цивілізація», «дискурс», «дискримінація», «толерантність». Критика концепцій: «громадянське суспільство», «політична культура», «комунікація», «ціннісні трансформації», «демократичний транзит», «світ-система», «глобалізація», «права людини» та ін. Конструювання війни та тероризму: критика політико-інструментального використання.

Тема 7. Наука та освіта у фокусі критичного аналізу

Наука і освіта як маскування експлуатації. Архаїзація та елітаризація науки. Ідеологічність науки та пастки постмодернізму: К. Поппер та його вороги. Казус майора Аршмана, казус фельдфебеля Баттокса і казус рядового Сокала. Сакралізація та профанація науки. Освіта: від наукової освіти до освіти як сфери послуг. Ефекти відчуження в освітній сфері. Освіта як засіб відтворення структур панування і дискурсів нерівності й дискримінації. Освіта й ефекти «розмітки» соціального простору: від шкіл двох коридорів до світоглядного капкану. Освіта й ідеологія, освіта й стереотипи, освіта й стратифікація.

Тема 8. Маніпулятивний потенціал мас-медіа

Поняття маніпуляції в соціології. Аналіз маніпуляцій як один з етапів розвитку критичного підходу. Соціокультурний та універсальний масштаб застосування маніпуляцій. Теоретична база аналізу маніпуляцій: Г.Франке, Г.Шіллер, Г.Маркузе, П.Бурд'є, С.Кара-Мурза. Маніпуляція як засіб експлуатації. Вади концепції маніпуляції. Архаїзація свідомості.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви модулів і тем	Кількість годин				
	Денна форма			Заочна форма	
	Усього	у тому числі			
		лекції	СР	лекції	СР
Вступ. Експлуатація: сутність та форми	10	2	8	1	9
Соціальні нерівності	10	2	8	1	9
Відчуження: природа та вплив	10	4	6	1	9
Споживання. Споживацтво. Суспільство споживацтва.	10	4	6	1	9
Масова культура як простір експлуатації та відчуження	10	4	6	1	9
Політика. Війна. Тероризм	10	4	6	1	9
Наука та освіта у фокусі критичного аналізу	10	4	6	1	9

Маніпулятивний потенціал мас-медіа	20	4	16		1	19
Усього годин	90	28	62		8	82

4. Теми семінарських занять

Не передбачено

5. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна	Заочна
1	Читати № 8, 10 з допоміжної літератури	8	9
2	Читати № 14 з допоміжної літератури	8	9
3	Читати № 15 з допоміжної літератури	6	9
4	Читати № 2 з допоміжної літератури	6	9
5	Читати № 23 з допоміжної літератури	6	9
6	Читати № 18 з допоміжної літератури	6	9
7	Читати № 3 з допоміжної літератури	6	9
8	Читати № 4, 6, 14, 16 з допоміжної літератури	16	19
Усього годин		62	82

6. ІНДЗ *Не передбачено*

7. Елементи дистанційного викладання

Етап роботи	Форма роботи	Онлайн-платформа
1. Попередня підготовка	Опитування	Гугл-форма
2. Подача нової інформації	Аудіозапис Тексти Відеоконференція	Google-classroom Google-classroom Discord
3. Тренування	Питання для самоперевірки Обговорення (чат, форум) Спостереження за явищем Перегляд фільмів	Telegram / Google-classroom Telegram / Discord Discord / Youtube Discord / Youtube
4. Виконання практичного завдання	Пошук відповідей на питання Інтерактивні практичні завдання	Google-classroom Google-classroom
5. Оцінювання	Практичне завдання Аналітичні питання	Google-classroom Google-classroom
6. Рефлексія	Відповіді на рефлексивні питання	Google-classroom
7. Зворотній зв'язок	Чат, форум, опитування аудіо-, відео- або текстові повідомлення з коментарем	Telegram / Google-classroom / Discord

8. Методи контролю

Підсумкові тестові завдання у гугл-формі (максимум 100 балів). Приклад тестового завдання::

Оберіть вірну комбінацію ознак масової культури (одна вірна відповідь):

1. Відсутність справжнього духовного змісту, наявність примітивних елементів
2. Орієнтація на масову аудиторію, задіяння великої кількості талантів у створенні
3. Індустріальний характер виробництва, орієнтація на масову аудиторію
4. Задіяння великої кількості талантів у створенні, наявність справжнього духовного змісту

Додаткове (якщо за тестами отримано менш ніж 50 балів) письмове завдання (4 відкриті питання; максимум 60 балів)

Критерії оцінювання кожної відповіді

Високий рівень 12 - 15 балів	- відповідь характеризується: повними і глибокими знаннями з предмету; вільним володінням спеціальною термінологією; творчим креативним підходом; правильно визначені структури та практики панування та виробництва нерівностей; коректно проаналізовано експлуатаційні зміни сучасного українського та глобального суспільства, процеси та результати відчуження в різних сферах; здійснено експертизу маніпулятивного потенціалу мас-медіа та масової культури
Середній рівень 9- 11 балів	- відповідь характеризується: повними і глибокими знаннями з предмету; вільним володінням термінами, поняттями; допущенням неточностей у викладі матеріалу; помилками при відповідях на питання; правильно визначені структури та практики панування та виробництва нерівностей; є спроби проаналізувати експлуатаційні зміни сучасного українського та глобального суспільства, процеси та результати відчуження в різних сферах; не здійснено експертизу маніпулятивного потенціалу мас-медіа та масової культури
Низький рівень 5-8 балів	відповідь характеризується: слабким знанням теоретичного матеріалу; допущенням багатьох помилок у відповідях на питання; не завжди правильно визначені структури та практики панування та виробництва нерівностей; немає спроб проаналізувати експлуатаційні зміни сучасного українського та глобального суспільства, процеси та результати відчуження в різних сферах; не здійснено експертизу маніпулятивного потенціалу мас-медіа та масової культури
Незадовільний рівень	- відповідь характеризується: дуже слабким знанням теоретичного матеріалу; допущенням грубих помилок у відповідях на питання; неправильно визначені структури та практики панування та виробництва нерівностей; немає спроб проаналізувати експлуатаційні зміни сучасного українського та глобального суспільства, процеси та результати відчуження в різних сферах; не здійснено експертизу маніпулятивного потенціалу мас-медіа та масової культури

Критерії оцінювання залікової роботи:

Перше і друге питання:

- 1) демонстрація розуміння і коректне використання термінів, вказаних у питанні, та дотичних до нього понять курсу;
- 2) коректне застосування відомостей лекційних та допоміжних матеріалів для аргументації відповіді;
- 3) логічність, системність, послідовність відповіді;
- 4) наявність та аргументованість власних висновків, що спираються на відтворену інформацію лекційних та допоміжних матеріалів курсу;
- 5) критичне осмислення використаної інформації та оригінальність суджень.

Третє і четверте питання:

- 1) коректність наведених прикладів;

- 2) коректне застосування відомостей лекційних та допоміжних матеріалів для аргументації відповіді;
- 3) вичерпність пояснення наведених прикладів;
- 4) наявність та аргументованість власних висновків, що спираються на відтворену інформацію лекційних та допоміжних матеріалів курсу; 5) критичне осмислення використаної інформації та оригінальність суджень.

За кожним критерієм питання оцінюється у діапазоні від 0 до 5 балів (сукупний бал за одним питанням ≤ 25 , за всією роботою ≤ 100).

9. Методичні рекомендації з підготовки залікової роботи

Для отримання найвищої оцінки необхідно поєднати:

- коректне та послідовне використання матеріалів лекцій та першоджерел у відповіді – при використанні основних понять курсу (експлуатація, відчуження тощо), аналізі структур та практик панування і виробництва нерівностей, експлуатаційних змін сучасного українського та глобального суспільства, процесів та результатів відчуження в різних сферах;
- критичне переосмислення окремих тез із матеріалів лекцій та першоджерел у відповіді – при виявленні недосконалості понять та концепцій, що використані в курсі;
- прозоре та аргументоване висвітлення авторської позиції – у порівнянні різних визначень основних понять курсу, при аналізі структур та практик панування, гегемонії, експлуатаційних змін сучасного українського та глобального суспільства, процесів та результатів відчуження в різних сферах;
- використання самостійних прикладів, що не наводились в лекційному матеріалі та/або першоджерелах і максимально чітко ілюструють позицію автора – для демонстрації навичок експертизи маніпулятивного потенціалу мас-медіа та масової культури, процесів експлуатації, відчуження та виробництва нерівностей.

Для отримання оцінки, достатньої для заліку, необхідно:

- коректне та послідовне використання матеріалів лекцій та/або першоджерел у відповіді – при використанні основних понять курсу (експлуатація, відчуження тощо), аналізі структур та практик панування і виробництва нерівностей, експлуатаційних змін сучасного українського та глобального суспільства, процесів та результатів відчуження в різних сферах;
- використання прикладів, що чітко ілюструють позицію автора – для демонстрації навичок експертизи маніпулятивного потенціалу мас-медіа та масової культури, процесів експлуатації, відчуження та виробництва нерівностей;
- самостійне викладення думок у відповіді (без елементів академічної недоброчесності).

10. Схема нарахування балів

Поточний контроль та самостійна робота										Залік	Сума
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10		
0										100	100

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою
	для дворівневої шкали оцінювання
90 – 100	зараховано
70-89	
50-69	
1-49	

Мінімальний бал для допуску до заліку: не застосовується

11. Рекомендована література

Основна література:

1. Бойко Дмитрій. Какво все пак казва лисицата: първа скица на ръкопис по въпроса за контрапостмодернизма // Социология в (пост) модерността. Материали от XIX Международна научна конференция на студенти, докторанти, докторанти и млади учени (18-19 март 2021 г. Харков).–, 2021. – 176 с. – С. 26-27.
2. Грамші А. В'язничні зошити. Вибрані записи / Пер. з іт. — 2-е вид., перероб. і доп. — Київ: Вперед, 2017. — 417 стор.
3. Гребер Д. Про феномен паскудної роботи. *Спільне*. 27.09.2013 <https://commons.com.ua/uk/pro-fenomen-paskudnoyi-roboti/>
4. Запороженченко Руслан. Кой живе добре в норвежки затвор: първа скица на ръкопис по въпроса за контрапостмодернизма // Социология в (пост) модерността. Материали от XIX Международна научна конференция на студенти, докторанти, докторанти и млади учени (18-19 март 2021 г. Харков).–, 2021. – 176 с. – С. 47-48.
5. Куценко О.Д. Соціологія політики // Спеціальні та галузеві соціології / Навч.посібник / За ред. В.Є. Пилипенка. Київ, 2004.
6. Литовченко А. Д. Відчуження в політичній сфері; Гегемонія; Демонстративне споживання; Ідеологія; Наука і ідеологія; Споживання суспільство; Франкфуртська школа / Соціологія: терміни і поняття. Навчальний словник-довідник/ За загальною редакцією В. М, Пічі [Н. В. Ковалиско, Ю.Ф. Пачковський, О.І. Пташник-Сердюк та ін.]. Львів: «Новий Світ-2000», 2018 р. – с. 83; 96; 127; 194; 299; 552; 612
7. Литовченко Артьом. Кой все пак беше Рюрик: първата скица на ръкопис по въпроса за контрапостмодернизма // Социология в (пост) модерността. Материали от XIX Международна научна конференция на студенти, докторанти, докторанти и млади учени (18-19 март 2021 г. Харков).–, 2021. – 176 с. – с. 72-73.
8. Литовченко А.Д., Мурадян О.С. Неомарксистський погляд на політику: критична науково-суспільна програма / Литовченко Артем, Мурадян Олена // Історія політичної думки: підручник: у 2-х т. / за заг. ред. Н. М. Хоми; [Т. В. Андрущенко, О. В. Бабкіна, І. Ю. Вільчинська та ін.]; 2-е вид., перероб. і доп. – Львів: Новий Світ-2000, 2017. – Т.2.: XX - початок XXI ст. - 598 с. - С. 128-148
9. Міллз Ч. Р. Лист «новим лівим». *Спільне*. 04.01.2013 <https://commons.com.ua/uk/list-novim-livim/>
10. Маркс К., Енгельс Ф. Німецька ідеологія. Переклад П. Бевзя. *Вперед*. 14.03.2013
11. Маркузе Г. Одновимірна людина. Дослідження ідеології розвинутого індустріального суспільства [глави з книги] / пер. В. Курганський. У *Сучасна зарубіжна соціальна філософія*: Хрестоматія. Київ: Либідь, 1996. С. 87—134.
12. Основи політичної соціології. Навчальний посібник / М.А. Безносков, Т.Н. Дублікаш, А.Д. Литовченко та інш. – Х.: ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2015.
13. Хомський Н. Роздуми про мову / Пер. з англ. - Львів: Ініціатива, 2000. - 352 с.
14. Ясь О. В. Карл Маркс і Україна. *Вперед*. 03.09.2012

15. Althusser Louis. *Idéologie et appareils idéologiques d'État (Notes pour une recherche)*. Paris : Les Éditions sociales, 1976, 172 pp. – pp. 67-125
16. Bourdieu Pierre, Passeron Jean-Claude. *Les héritiers : les étudiants et la culture*, Paris, Les Éditions de minuit, coll. « Grands documents » (no 18), 1964, 183 p.
17. Graeber David. *The Utopia of Rules: On Technology, Stupidity, and the Secret Joys of Bureaucracy*. Melville House. 2015.
18. Graeber David. *Bullshit Jobs: A Theory*. Penguin. 2018
19. Mills C. W., *Intellectual Craftsmanship Advices how to Work for young Sociologist*
20. Mills, C. Wright. *The Sociological Imagination* 1959
21. Žižek Slavoj. *Nasilje*. Ljubljana : Društvo za teoretsko psihoanalizo. 2007.

Допоміжна література:

1. Appadurai A. *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective* / Appadurai A. - Cambridge: Cambridge University Press, 1986
2. Arendt Hannah. *Crises of the Republic; lying in politics, civil disobedience on violence, thoughts on politics, and revolutionby, 1906-1975*
3. Baudrillard Jean. *L'Échange symbolique et la mort*, Paris, éd. Gallimard, 1976
4. Baudrillard Jean. *Le Système des objets : la consommation des signes*, Paris, éd. Gallimard, 1968.
5. Bauman Zygmunt. *Modernity and The Holocaust*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press 1989.
6. Boltanski Luc, Thévenot Laurent. *De la justification. Les économies de la grandeur, avec*, Paris, Gallimard, 1991.
7. Bourdieu Pierre. *La domination masculine*, Actes de la recherche en sciences sociales, no 84, septembre 1990, p. 2-31.
8. Bourdieu Pierre. *Le Sens pratique*, Paris, Les Éditions de minuit, coll. «Le sens commun», 1980, 475 p
9. Bourdieu Pierre. *Sur l'État : Cours au Collège de France (1989-1992)*, Paris, Éditions du Seuil, 2012, 656 p
10. Elias N. *The Established and the Outsiders* / Norbert Elias, John L. Scotson – NY: SAGE, 1994 – 199 p.
11. Gramsci Antonio. *Lettere dal carcere*, a cura di Francesco Giasi, con la collaborazione e i contributi di Maria Luisa Righi, Eleonora Lattanzi e Delia Miceli, Collezione I Millenni, Torino, Einaudi, 2020
12. *Heirlooms, Nikes and Bribes: Towards a Sociology of Things* / Aafke Komter // *Sociology* Vol. 35, No. 1, pp. 59–75. Printed in the United Kingdom © 2001
13. Hoffman Erving. *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. London: Harper and Row. 1974.
14. Hoffman Erving. *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Prentice-Hall. 1963.
15. Laclau Ernesto, Mouffe Chantal. *Hegemony and socialist strategy : towards a radical democratic politics* / Ernesto Laclau, Chantal Mouffe; translated by Winston Moore and Paul Cammack. — London : Verso, 1985. — 197 p.
16. Latour Bruno et Woolgar, *Laboratory Life : The Social Construction of Scientific Facts*, Beverly Hills, Sage Publications, 1979, 1re éd. (ISBN 0-8039-0993-4) ; rééd. Princeton, Princeton University Press, 1986 (ISBN 0-691-02832-X) ; trad. française, *La Vie de laboratoire. La Production des faits scientifiques*, traduit de l'anglais par Michel Biezunski, Paris, La Découverte, « Sciences et société », 1988
17. Lukács György. *Geschichte und Klassenbewusstsein*, 1923
18. Marrifield A. *Henri Lefebvre: A socialist in space*. In: Crang M. and Thrift N. (Ed.) *Thinking space*, New York, London: Routledge, 2000. - P. 167–182
19. Marx Karl. *Das Kapital*. Band 1: *Der Produktionsprozess des Kapitals* (1867, Marx-Engels-Werke, Band 23).
20. Marx Karl. *Das Kapital*. Band 2: *Der Circulationsprozess des Kapitals* (hrsg. von Engels, 1885, Marx-Engels-Werke, Band 24)

21. Marx Karl. Das Kapital. Band 3: Der Gesamtprozess der kapitalistischen Produktion (hrsg. von Engels, 1894, Marx-Engels-Werke, Band 25)
22. Preda A. The Turn to Things: Arguments for a Sociological Theory of Things / Alex Preda //The Sociological Quarterly , Vol. 40, #2 (Spring, 1999). - p. 347-366
23. The Social Construction of Technological System / edited by Wiebe E. Bijker. – The MIT Press, 1989. – 417 p.
24. Žižek Slavoj. The Sublime Object of Ideology (angleščina). London: Verso. 1989.

Орієнтовні тематичні напрями залікових питань:

Перелік питань 1 та 2:

Критика як спосіб пізнання світу

Критичний науковий аналіз суспільства: цілі, принципи, інструменти Що спільного між поняттями «експлуатація» і «відчуження»?

Тероризм, міжнародний тероризм у структурі політичного виробництва і споживання
Радикалізм, екстремізм і тероризм. Як вони співвідносяться і чим відрізняються? Чим тероризм відрізняється від інших насильницьких видів політичної діяльності (бунту, політичного вбивства, партизанської війни та ін.)?

Тероризм як політичний ярлик. Маніпуляція стигмою «терорист»

Публічність терористичного акту: кому вигідний тероризм, крім терористів?

Чи можливий елітаристський тероризм

Виробництво потреб

Споживання як спосіб виробництва та відтворення нерівності.

Зв'язок споживчого смаку і класової приналежності.

Поширення "споживацтва" на нетоварні сфери життя.

Торгівельно-розважальний центр: храм, фабрика, трибуна Вибір в сфері споживання: реальність чи ілюзія?

Виборча дільниця як точка споживання.

Знакове споживання. Образи та бренди

Споживання і товарний фетишизм. Чому ми так прив'язуємося до речей?

Як експлуатація породжує відчуження?

Як відчуження породжує експлуатацію?

Фетишизація культури та декларативність свідомості

Фетишизація політики та декларативність дискурсу Архаїзація масової свідомості

Масова культура як фактор та конвеєр відчуження

Освіта як об'єкт критики: підручники та програми

Освіта як об'єкт критики: ієрархії та статуси

Освіта як об'єкт критики: змагальність

Освіта як об'єкт критики: пропаганда і маніпуляції

Освіта як об'єкт критики: спеціалізація і орієнтація на практику

Наука як об'єкт критики: ієрархії та статуси

Наука як об'єкт критики: комерціалізація

Наука як об'єкт критики: авторитети і експерти Наука

як об'єкт критики: сакральність і обраність

Наука як об'єкт критики: єдність і цілісність

Обов'язкове третє питання:

Навести два приклади одного явища (або по одному прикладу двох різних явищ) із зазначеного переліку (експлуатації/відчуження/соціальної нерівності/споживацтва/тероризму/маніпуляції) з наданої літератури (перелік джерел за кожною темою додається у таблиці); відповідь пояснити і аргументувати

Обов'язкове четверте питання:

Навести два приклади одного явища (або по одному прикладу двох різних явищ) із зазначеного переліку (експлуатації/відчуження/соціальної нерівності/споживацтва/тероризму/маніпуляції) з кінематографа (перелік джерел за кожною темою додається у таблиці); відповідь пояснити і аргументувати